

İSTINTAQ SÖVDƏLƏŞMƏSİNİN BEYNƏLXALQ HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

Ənnağı Məmmədli*

Xülasə

İstintaq sövdələşməsi və buna bənzər sadələşdirilmiş məhkəmə təcrübəsinə dair institutların əsas xüsusiyyətlərini və minimum şərtlərini açıqlayan beynəlxalq normalar, əksər ölkələrdə inzibati tənzimləmə prosedurları və ya bu sahədə fəaliyyət göstərən orqanlar tərəfindən hazırlanan qaydalarla açıqlanmağa çalışılır. Beynəlxalq hüququn mövcud normalarının, tövsiyə və standartlarının təhlili göstərir ki, istintaq sövdələşməsi təkcə milli qanunvericiliyin deyil, həm də bütün hüquq sistemlərinin hüdudlarını çoxdan "aşıb". İstintaq sövdələşməsinin beynəlxalq hüquq normaları ilə uyğunluğu, belə sövdələşmələrin beynəlxalq hüquqda əsasları və tətbiqi məsələlərini bu məqalənin mövzusunun əhatə edir.

Açar sözlər: *istintaq sövdələşməsi, beynəlxalq hüquq, təqsirin etirafı barədə əqd, hüququn ümumi prinsipləri, sadələşdirilmiş məhkəmə təcrübəsi, Beynəlxalq cinayət məhkəməsi.*

Beynəlxalq aləmdə qabaqlayıcı funksiyaya malik olan beynəlxalq hüquq beynəlxalq səviyədə davranış qaydalarını müəyyən edir. Beynəlxalq davranış qaydalarının müəyyən edilməsində daxili hüquqdan fərqli fəaliyyət tərzini və qaydalara əməl olunmadıqda sanksiya mexanizminin tam fəaliyyət göstərə bilməməsi beynəlxalq hüquqa yönələn mühüm tənqidlərdir. Lakin bu məqamda səslənən tənqidlərin müəyyən əsasları olsa da, deyə bilərik ki, beynəlxalq hüququn müəyyən qaydaları və bu qaydalara əməl edilmədiyi təqdirdə sanksiyalar tətbiq etmək imkanı da var.

Cinayət mübahisələrində alternativ mübahisə həlli üsullarını tətbiq etmək üçün beynəlxalq təşkilatlar müxtəlif qərarlar qəbul etmişdir. Belə mühüm qərarlardan birində Avropa Şurasının 1987-ci il tarixli R (87) 18 sayılı cinayət mühakiməsinin sadələşdirilməsinə dair tövsiyəsində məhkəmədən kənar alternativ həll yollarından istifadə edilməsi tövsiyə edilmişdir. [1] Bu tövsiyələri nəzərə alaraq, Kontinental Avropa ölkələri bu gün klassik cinayət prosesinə alternativ olan mübahisələrin məhkəmədən kənar həllinə imkan verən üsulları tətbiq etməyə başlamışdır. Milli cinayət-prosessual qanunvericiliyin müddələrinin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin beynəlxalq standartları ilə müqayisəsi onun universal hüququn prinsiplərinə, tərəflərin maraqlarının tarazlığına, hüquqi tənzimləmədə mövcud çatışmazlıqlara uyğun olmadığı qənaətinə gəlməyə imkan verir. [11, s.49]

Beynəlxalq cinayət məhkəməsi "Roma statusu" ilə yaradılmış və 2002-ci il iyulun 1-də fəaliyyətə başlamışdır. [24, s.187] Beynəlxalq cinayət məhkəmələrində icraat: Beynəlxalq cinayətlərin strukturu, təqsirləndirilən şəxslərin və zərərçəkənlərin sayı, cinayətlərin zamana görə qüvvəsi, cinayətlərin dövlət yönümlü olması, təqsirləndirilən şəxslərin statusu, dil baryerləri, məhkəmələrin cinayətlərin törədildiyi yerlərə olan məsafəsi, iyerarxiyanın ayrılması və digər

---

* Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Məhkəmə Ekspertiza Mərkəzinin doktorantı

müxtəlif səbəblərə görə milli məhkəmələrdə aparılan icraatdan fərqlənir. [19, s.237] Beynəlxalq cinayət tribunalı, Keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq cinayət tribunalının və Ruanda üzrə Beynəlxalq cinayət tribunalının tətbiq etdiyi standartların ciddi şəkildə təsiri altına düşsə də, məhkəmə prosesləri sistemi Kontinental Avropa sisteminə daha uyğun görünür.

Beynəlxalq cinayət məhkəməsi bir ölkənin bir hissəsində və ya hər hansı bir ölkədə silahlı münaqişələr nəticəsində yaranan müharibə cinayətləri, soyqırım, insanlığa qarşı cinayətlər kimi beynəlxalq cinayətlər törətmiş şəxslərin araşdırılmasına və mühakimə olunmasına, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə və qorunub saxlanmasına xidmət edir.

Roma Statutunun 65-ci maddəsində cinayətin etirafı zamanı görülməli prosedurlar tənzimlənir. Milli hüquq sistemi çərçivəsində bir çox ölkələrdə tətbiq oluna bilən razılaşmaya əsaslanan alternativ üsullar da beynəlxalq cinayət məhkəmələrinin təcrübəsinə daxil edilmişdir. Bildirilir ki, son otuz ildə milli cinayət-prosessual sistemlərdə getdikcə daha çox yayılmış prosessual sövdələşmənin beynəlxalq cinayət məhkəmələrində də tətbiq olunması təəccüblü deyil.

Lakin indiki mərhələdə qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq cinayət mühakiməsi sistemi milli məhkəmə sistemlərindən, eləcə də məhkəmələrin strukturdan və beynəlxalq hüquq sisteminin xüsusiyyətlərindən fərqləndiyinə görə bu metodun tətbiqi müxtəlif müzakirələrə məruz qalır. [19, s.179]

Bununla belə, məhdud resurslar, məhkəmə proseslərinin müddətinin uzunluğu və Beynəlxalq cinayət məhkəməsində icraat zamanı sübutların əldə edilməsinin çətinliyi kimi bəzi məsələləri nəzərə alaraq, istintaq sövdələşməsinə bu məsələlərin həlli üsullarından biri kimi baxılır və bu, prosesi daha səmərəli və daha az xərc tələb edir. [12, s.90]

Unutmamalıyıq ki, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ beynəlxalq hüququn sütunlarından biridir. Bu hüquq Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 10-cu maddəsində təsbit edilmişdir: “Hər kəsin öz hüquq və vəzifələrini müəyyən edərək, o cümlədən müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən ədalətli və açıq dinləmə üçün tam bərabərlik hüququ vardır.” Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın daha da geniş müəyyən edilmişdir. Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 14 və 16-cı maddələri ilə qorunur və bu, beynəlxalq hüquqda onun iştirakçısı olan dövlətlər üçün məcburidir. [14]

J.I.Turner istintaq sövdələşməsi və Beynəlxalq ədalət sistemi araşdırmalarında haqlı olaraq qeyd edir ki, beynəlxalq səviyyədə istintaq sövdələşmələri ilə bağlı mübahisələr qismən beynəlxalq cinayət ədalət mühakiməsinin unikal xüsusiyyətlərinə, xüsusən də qanunla cəzalandırılan cinayətlərin böyük ictimai təhlükəliliyinə və bu cinayətlər haqqında həqiqətin üzə çıxarılmasının vurğulanmasına əsaslanır. [23]

Dövlətləri insanların mülki və siyasi hüquqlarına, o cümlədən yaşamaq hüququ, dini etiqad azadlığı, söz azadlığı, toplaşmaq azadlığı, seçki hüquqları və digər hüquqlarına hörmət etməyi öhdəsinə götürən çoxtərəfli müqavilə olan,

BMT qətnaməsi ilə 1966-cı ildə qəbul edilən “mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt”ın 14-cü maddəsinin 3-cü bəndinin “c” yarım bəndində ittiham olunan şəxsin “lazımsız gecikmə olmadan mühakimə olunmaq” hüququ müəyyən edilmişdir. Sürətləndirilmiş məhkəmə araşdırmasının normativ standartı “lazımsız ləngimədən məhkəmə araşdırmasıdır”. Bu terminologiyanın layihəsini hazırlayan iştirakçı dövlətlər hesab edirdilər ki, bütün dövlətlərin vahid səmərəli və ya funksional sistemləri yoxdur və buna görə də “gecikmədən məhkəmə araşdırması” üçün heç bir vaxt verilməmişdir.

Beynəlxalq insan hüquqları təsisatlarının istintaq sövdələşməsi ilə bağlı qərarlarının mövcudluğu nəzərə alındıqda, istintaq sövdələşməsi ilə insan hüquqları arasında əlaqə aydın olur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Şurası (UNHRC) Keyt Koksun məhkəmə işində bu qənaətə gəlmişdi ki, təqsirkarın etirafı özlüyündə hətta ölüm hökmü kontekstində belə təqsirləndirilən şəxsin prosessual hüquqlarını pozmur. Müvafiq olaraq, Koksun ABŞ-a ekstradisiyasının Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktla ziddiyət təşkil etmədiyi müəyyən edilmişdi. [5]

2007-ci ildə ABŞ-da Avstraliya hüquq mühafizə orqanlarının də iştirak etdiyi məhkəmə prosesində təqsirləndirilən şəxs Hiks terrorizmi maliyyələşdirdiyini etiraf etmiş və 7 il həbs cəzasına məhkum edilmişdi. [10] Ekstradisiya təklifi üçün bu sövdələşməni qəbul edən Hiks haqqında daha sonra UNCHR Avstraliyanın bu sövdələşməyə görə məsuliyyətli olduğunu bildirdi. UNCHR qeyd edir ki, Hiksın Quantanamo həbsxanasında məruz qaldığı insan haqları pozuntularından qaçmaq üçün yeganə variant ona təklif olunan istintaq sövdələşməsini qəbul etmək olub. Bu hadisələrin işığında Komitə müəyyən etdi ki, Avstraliya Birləşmiş Ştatlarla əldə edilmiş razılaşmanın şərtlərinin Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın pozulması ilə nəticələnməməsini təmin etmək üçün mümkün olan hər şeyi etdiyini göstərmək öhdəliyi daşıyır.

Lakin yuxarıdakı qərarlara nəzər yetirdiyimizdə görürük ki, UNCHR nə Koks, nə də Hiks məhkəmə işində istintaq sövdələşməsinin beynəlxalq hüquq normalarına uyğunluğunu tam həll etməmişdir.

Bu məsələdə hesab edirik ki, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin mövqeyi daha qəti olmuşdur. Bəzi qərarlarında məhkəmə bu məsələyə toxunmuş və beynəlxalq hüquq normaları kontekstində şərh vermişdir. Bunlardan biri, Amiran Natsvlişvili və Rusudan Toqonidzenin Gürcüstana qarşı işində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ərizəçilərin “prokurorların onları səlahiyyətli məhkəmə orqanına şikayət vermək hüququndan əsassız olaraq məhrum etməklə istintaq sövdələşməsi prosesindən sui-istifadə etdiklərini” iddia etdikləri işdə cinayət işlərinə tez baxılması kimi bu təcrübənin üstünlüklərini yüksək qiymətləndirdiyi, məhkəmələrin, prokurorların və vəkillərin üzərinə düşən yükün azaldılması, korrupsiyaya və mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, cəzaların sayının və nəticədə məhbusların sayının azalması üçün istintaq sövdələşməsinin əhəmiyyətini qeyd etdiyi qərar idi. [13]

AİHM qeyd edir ki, istintaq sövdələşməsinin cavabdehin bir sıra prosesual hüquqlardan imtina etməsinə səbəb olduğunu etiraf etməklə, belə nəticəyə gəlib ki, bu, özlüyündə problem deyil, çünki insanlara öz iradəsi ilə bu təminatlardan imtina etməyə icazə verilir.

AİHM mövqeyinə ən yaxşı nümunələrdən biri Navalni və Ofitserov Rusiya Federasiyasına qarşı işidir. İş üzrə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 23 fevral 2016-cı il tarixli qərarı xüsusilə diqqətəlayiqdir ki, bu qərarla hakim Rusiya Federasiyasının Cinayət Prosesual Məcəlləsində əks olunan istintaq sövdələşmələrinin “Avropa cinayət ədliyyə sistemində adi hal” kimi tanıyaraq və mürəkkəb cinayət işindəki materialların müstəqil icraata ayrılması zərurətini qəbul edərək, hətta qanunda müttəhimin təqsiri ilə bağlı heç bir nəticənin açıq şəkildə göstərilmədiyi halda belə qeyd edir. [20]

İstintaq sövdələşməsinin beynəlxalq hüquqda tətbiqinin ən yaxşı nümunəsi Beynəlxalq cinayət məhkəməsidir. Hüquqi təbiətinə nəzər yetirdiyimizdə milli hüquq sistemi və məhkəmələrin tətbiq etdiyi istintaq sövdələşməsinin dairəsi böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayətlər olduğu halda, Beynəlxalq tribunaldə daha ağır cinayətlər, o cümlədən bəşəriyyətə təhdid olan cinayətləri törədən şəxslərin ittiham olunması prosesində istintaq sövdələşməsinin necə tətbiq olunduğu maraqlıdır.

Hüquq ədəbiyyatında Beynəlxalq cinayət tribunalında tətbiq olunmuş “plea bargaining” nümunələrinə nəzər yetirmək əhəmiyyətli olar. 1993-cü il tarixli “Keçmiş Yuqoslaviya Üçün Beynəlxalq Cinayət Tribunalının Nizamnaməsi”nin “təqsirləndirilən şəxslərin hüquqları” başlıqlı 21-ci maddəsinin 4-cü bəndində qeyd olunur: Beynəlxalq Tribunal qarşısında hər kəsin lazımsız gecikmələr olmadan mühakimə olunmaq hüququ vardır. Bununla nizamnamədə əslində istintaq sövdələşməsi institutunun təbiətinə xas olan sürətləndirilmiş və sadələşdirilmiş məhkəmə prosesinin izlərini müşahidə etmək olur. [17]

O cümlədən, 8 noyabr 1994-cü il tarixli Ruanda üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının Nizamnaməsinin 20-ci maddəsinin 4-cü bəndi Ruanda üzrə Beynəlxalq Tribunal qarşısında bütün şəxslərin lazımsız gecikmə olmadan mühakimə olunmaq hüququnu müəyyən edir.

Sürətləndirilmiş məhkəmə araşdırmasının vacibliyini qeyd edən digər əhəmiyyətli sənəd 2002-ci il tarixli BMT Təhlükəsizlik Şurasının Sierra Leone üzrə Xüsusi Məhkəməsinin Əsasnaməsidir. Əsasnamədə təqsirləndirilən şəxslərin hüququ kimi “lazımsız ləngimədən məhkəmə araşdırması” qeyd olunmuşdur (maddə 17/4). [21]

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Komitəsi Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq pakta 2007-ci il tarixli şərh vermiş və 14-cü maddəni (məhkəmələr və tribunallar qarşısında bərabərlik və ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu) əlavə izah etmişdir. Şərhdə qeyd olunur: “Məhkəmənin ədalətli olmasının vacib cəhəti onun tez olmasıdır. [15] Cinayət prosesinin əsassız gecikdirilməsi məsələsi 14-cü maddənin 3-cü bəndinin “c” bəndində açıq şəkildə göstərildiyi halda, işin mürəkkəbliyi və ya tərəflərin davranışı ilə əsaslan-

dırıla bilməyən məhkəmə icraatının gecikdirilməsi məhkəmənin ədalətli araşdırılması prinsipini pozur. [6] Əsasən işin mürəkkəbliyi, təqsirləndirilən şəxsin davranışı və inzibati və məhkəmə orqanları tərəfindən məsələyə baxılma tərzini nəzərə alınmaqla, hər bir işin vəziyyətində ağılabatan olanın qiymətləndirilməsi aparılmalıdır”.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin (İCC) təsdiq sənədi olan Roma Statutunun 65-ci maddəsi aşağıdakı müddəaları müəyyən edir: [18]

Təqsirləndirilən şəxs 64-cü maddənin 8 (a) bəndinə uyğun olaraq təqsirini etiraf etdikdə Məhkəmə Palatası müəyyən edir ki, təqsirləndirilən şəxs təqsirinin etirafının mahiyyətini və nəticələrini dərk edir, müdafiəçi ilə kifayət qədər məsləhətləşmədən sonra təqsirləndirilən şəxs tərəfindən könüllü olaraq etiraf edilir. Təqsirinin etirafı işin bu faktları ilə təsdiqlənir: Prokuror tərəfindən irəli sürülən və təqsirləndirilən şəxs tərəfindən etiraf edilən ittihamlar, ittihamı tamamlayan və təqsirləndirilən şəxsin qəbul etdiyi prokurorun təqdim etdiyi hər hansı materiallar, prokuror və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən təqdim edilən şahidlərin ifadələri kimi hər hansı digər sübutlar.

Məhkəmə Palatası göstərilən məsələlərin müəyyən edildiyinə əmin olduqda, o, təqdim edilən hər hansı əlavə sübutlarla birlikdə təqsirinin etirafını, cinayətin törədilməsini sübut etmək üçün tələb olunan bütün mühüm faktların müəyyən edilməsi kimi hesab edir. O cümlədən Məhkəmə Palatası göstərilən məsələlərin müəyyən edilməsi ilə kifayətlənmədikdə, o, təqsiri etiraf etməmiş hesab edir və bu halda o, məhkəmə araşdırmasının aparılmasını qərara alır və ittihamın dəyişdirilməsi, təqsirinin etirafı və ya təyin ediləcək cəza ilə bağlı prokurorla müdafiə tərəfi arasında aparılan hər hansı müzakirələr məhkəmə üçün məcburi deyil.

Beynəlxalq cinayət məhkəməsində istintaq sövdələşməsinə dair Əl Mehdi-məhkəmə işinə nəzər yetirməyimiz faydalı olacaqdır. Bu, mədəni sərvətlərin dağıdılması ilə bağlı ICC-də aparılan ilk ittiham həm də bu tribunal qarşısında qaldırılan ilk və indiyə qədər yeganə istintaq sövdələşməsinə dair işdir. [4, s. 129] Prokurorluq Əl-Mehdiyə qarşı sadəcə bir ittiham irəli sürdü və ittihamda iddia olunurdu ki, Əl Mehdi 2012-ci ilin iyun-iyul ayları arasında Timbuktuda (Mali) on tarixi və dini binanı dağıdıb. Bu, Roma Statutunun 8(2)-ci maddəsinə aid idi. Əl Mehdi məhkəməsi ICC tarixində indiyə qədərki ən sürətli məhkəmə olmuş və cəmi üç gün davam etmişdir (2016-cı ilin 22-24 avqust tarixləri arasında). [2] İlk çıxışında təqsirləndirilən şəxs 18 fevral 2016-cı il tarixində əldə edilmiş istintaq sövdələşməsinin şərtlərinə uyğun olaraq ittiham aktında təsvir olunduğu kimi ittiham üzrə təqsirli olduğunu etiraf etmişdi.

Məhkəmə Palatası Əl-Mehdinin belə etirafının əsaslılığını yoxlamağa davam etdi: “təqsirləndirilən şəxs ittihamın mahiyyətini və təqsirini etiraf etməsinin nəticələrini başa düşüb-düşmədiyini soruşdu və vəkili ilə kifayət qədər məsləhətləşdikdən sonra öz təqsirini könüllü olaraq etiraf etdi. Mehdi hər iki suala müsbət cavab verdi.”

Daha sonra Məhkəmə Palatası təqsirləndirilən şəxsin etirafının işin faktları ilə təsdiq edilib-edilmədiyini yoxladı. Etiraf etməklə yanaşı, Palata üç şahidin ifadəsini dinləyib və Prokurorluğun təqdim etdiyi və Əl Mehdimin qəbul etdiyi yüzrlərlə səhifəlik sənədlə sübutları nəzərə alıb. Bu qiymətləndirmə “sübutların təqsirləndirilən şəxsin etirafından asılı olmayaraq faktları müəyyən edə biləcəyini” yoxlamaq məqsədi daşıyırdı. Əl Mehdimin istintaq sövdələşməsi və əlavə dəstəkləyici sübutları göstərirdi ki, 2012-ci ilin yanvarında Şimali Malidə Mali silahlı qüvvələri ilə Ansar Dine və AQIM qrupları arasında qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişə başlayıb. 2012-ci ilin aprelində rəsmi silahlı qüvvələrin geri çəkilməsindən sonra bu iki qrup Timbuktu ərazisinə nəzarəti ələ keçirdi və 2013-cü ilin yanvar ayına qədər dini və siyasi hakimiyyət tətbiq etdi. Hücumlər 2012-ci il iyunun 30-dan iyulun 11-dək həyata keçirilib, nəticədə Timbuktudakı ən mühüm on obyekt tamamilə dağıdılmışdır.

İstintaq sövdələşməsinin beynəlxalq hüquqi aspektlərini araşdırarkən bu institutun ən problemləli tərəflərindən biri olan zərərçəkmişin hüquqları məsələsinə də aydınlıq gətirmək üçün müvafiq beynəlxalq sənədlərə nəzər yetirmək faydalı olar. 2000-ci il aprel 10-17-də Vyanada keçirilmiş cinayətlərin qarşısının alınması və cinayətkarlarla rəftar üzrə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Onuncu Konqresi “Cinayətkarlar və qurbanlar: cinayət mühakiməsi prosesində hesabatlılıq və ədalətlik” adlı hesabatda (A. /CONF 187/ 8) təqsirləndirilən şəxslə əməkdaşlığa dair istintaq sövdələşməsinin bağlanmasına zərərçəkmişin məcburi razılığı barədə suala birmənalı cavab verilmişdir.” Həmçinin, yuxarıdakı hesabatın 25-ci bəndində deyilir, “zərərçəkmişlərə istintaq sövdələşməsinə dair danışıqlara aid qərarların qəbul edilməsində həlledici iştirak hüququnun verilməsinin məqsədəuyğunluğu ilə bağlı heç bir razılıq yoxdur”. Görünür, belə bir hüquq birbaşa təqsirləndirilənlərin maraqlarına zidd olardı. Belə hüquqa qarşı başqa bir arqument ondan ibarətdir ki, bu, zərərçəkmiş şəxs üçün ağır ola bilər və onu təqsirləndirilən şəxs tərəfindən arzuolunmaz təsirə və ya təzyiqa məruz qoya bilər. [8, s.212]

Mütəşəkkil cinayətkarlıq və korrupsiyaya qarşı mübarizədə istintaq sövdələşməsi institutlarının tətbiqinin beynəlxalq hüquqi əsasları kimi BMT konvensiyalarına diqqət yetirmək olar. BMT-nin transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı konvensiyasının 26-cı maddəsində xüsusilə qeyd olunan müddəalara aiddir: Hər bir İştirakçı Dövlət mütəşəkkil cinayətkar qruplarda iştirak edən və ya iştirak etmiş şəxsləri həvəsləndirmək üçün müvafiq tədbirlər görür. [16] Bu tədbirlərə, “Hər bir İştirakçı Dövlət, bu Konvensiyanın əhatə etdiyi cinayətin təhqiqatında və ya təqibində əhəmiyyətli əməkdaşlıq edən təqsirləndirilən şəxsin cəzasının yüngülləşdirilməsi imkanını müvafiq hallarda nəzərdən keçirir, öz daxili qanunvericiliyinin əsas prinsiplərinə uyğun olaraq, bu Konvensiyanın əhatə etdiyi cinayətin təhqiqatında və ya təqibində əsaslı əməkdaşlıq edən şəxsə cinayət təqibindən immunitetin verilməsi imkanının təmin edilməsi məsələsini nəzərdən keçirir, belə şəxslərin müdafiəsi bu Konvensiyanın 24-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada həyata keçirilir və bir İştirakçı Dövlətdə yerləşən bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən şəxs digər İştirakçı Dövlətin səlahiyyətli orqanları

ilə əsaslı əməkdaşlıq edə bildiyi halda, müvafiq İştirakçı Dövlətlər öz daxili qanunlarına uyğun olaraq sazişlər və ya razılaşmalar bağlamaq imkanını nəzərdən keçirə bilərlər.”

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiyaya qarşı Konvensiyasının 37-ci maddəsində hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq müddəaları əks olunur. Belə ki, hər bir iştirakçı dövlət bu Konvensiyaya uyğun olaraq müəyyən edilmiş cinayətin törədilməsində iştirak edən və ya iştirak etmiş şəxsləri səlahiyyətli orqanlara istintaq və sübut məqsədləri üçün faydalı məlumat verməyə həvəsləndirmək üçün müvafiq tədbirlər görür, bu Konvensiyaya uyğun olaraq müəyyən edilmiş cinayətin təhqiqatında və ya təqibində əsaslı əməkdaşlıq edən təqsirləndirilən şəxsin cəzasının yüngülləşdirilməsi imkanını müvafiq hallarda nəzərdən keçirir, öz daxili qanunvericiliyinin əsas prinsiplərinə uyğun olaraq, bu Konvensiyaya uyğun olaraq müəyyən edilmiş cinayətin təhqiqatında və ya təqibində əsaslı əməkdaşlıq edən şəxsə təqibdən immunitetin verilməsi imkanının təmin edilməsi məsələsini nəzərdən keçirir.

O cümlədən Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi Avropa Şurası Nizamnaməsinin 15.b maddəsinin şərtlərinə uyğun olaraq 9 sayılı, 2005-ci il tarixli tövsiyyəsi ilə üzv dövlətlərə “Məhkəmələrdə həddindən artıq iş yükünün qarşısının alınması və azaldılması ilə bağlı tədbirlərə dair R (86) 12 sayılı Tövsiyənin xatırladılması, müvafiq hallarda mübahisələrin ya məhkəmə sistemindən kənarında, həm də ondan əvvəl danışıqlarla həll edilməsinin təşviq edilməsini” tövsiyyə edir. [7]

Beynəlxalq hüquqda bəşəriyyətin sülh və təhlükəsizliyinə qarşı cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxslərlə prosessual əməliyyatların müstəsna ağırlığına görə yolverilməzliyi məsələsinə vahid yanaşma mövcud deyil. Belə ki, əvvəllər Keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Tribunalın sədri vəzifəsində çalışmış Antonio Kasseze qeyd etmişdir ki, “başqa cinayət işində verdiyi ifadə nə qədər faydalı olsa da, heç kəs bu növ cinayətə görə cinayət təqibindən müdafiə oluna bilməz”. Bu yanaşma ilk beynəlxalq tribunallar yaranandan bəri uzun müddət saxlanılır. Nürnberq və Tokio hərbi tribunallarının nizamnamələrində istintaq sövdələşmələrini bağlanması imkanları nəzərdə tutulmurdu.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunun Təsdiqlənməsi və Tətbiqi üzrə Təlimatlar müdafiə tərəfinin ittihamın dəyişdirilməsi və ya təqsirli olduğunu etiraf etməsi üçün “sövdələşmələrin” bağlanmasını açıq şəkildə qadağan edir. Eyni zamanda, Ruanda üzrə Beynəlxalq Tribunalın 2003-cü ildə analoji sənədi olan keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Tribunalın Prosedur Qaydaları və Sübutları, təqsirləndirilən şəxslərlə əməkdaşlığa icazə verən xüsusi qayda ilə tamamlanırdı. Beynəlxalq məhkəmələr tərəfindən cinayət işlərini həll edərkən prosessual əməliyyatların yolverilməzliyi məsələsinin hələ də mübahisəli olmasına baxmayaraq, biz hesab edirik ki, sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərin məhkəməyə qədər aparılan cinayətlərin sırasından çıxarılması məqsədəuyğundur. [11, s.45] Bu halda, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin təhqiqat orqanı ilə səmərəli əməkdaşlıq müqabilində ittihamın

həcmnin və ya cəzanın məbləğinin azaldılmasının mümkün olması barədə qeyd-şərti, əgər bu, mühüm ictimai maraqlara zidd deyilsə, tətbiq oluna bilər.

İstintaq sövdələşməsinin cəlbədicü üstünlüklərinə boyun əyən tək cəza beynəlxalq cinayət məhkəməsi deyil. Sürətli məhkəmə araşdırması hüququna aid olan regional insan hüquqları qanunları istintaq sövdələşməsinin ədalətli məhkəmə araşdırması üçün uyğun olub-olmadığını qiymətləndirir. Məsələn, İnsan Hüquqları Haqqında Amerika Konvensiyasının (1969) 8-ci maddəsində “Hər bir şəxs onə qarşı irəli sürülən cinayət xarakterli hər hansı ittihamı əsaslandırmaq üçün qanunla əvvəllər yaradılmış səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən lazımi təminatlarla və əqlabatan müddətdə dinləmə hüququ” olduğu qeyd olunur. [3]

Litvin Almaniyaya qarşı işi Almaniya Cinayət Prosesual Məcəlləsinin müvafiq müddəsinə (257a maddəsi) uyğun olaraq əldə edilmiş razılışmaya aiddir. Ərizəçi özünü təqsirli bilməyib, lakin ən azı daha aşağı cəza almaq ümidi ilə məhkəməyə qədər aparılan müzakirələrdə əldə edilmiş razılışmadan əlavə şikayət etmək hüququndan imtina edib. Sonradan təlimatlandırılan onun yeni vəkili razılışmadan faktiki olaraq imtina edərək status-kvonu bərpa etməyə çalışmışdır. Milli məhkəmələr imtinanın etibarlı olub-olmadığını nəzərdən keçirərək, müəyyən etmişlər ki, hər hansı qeyri-qanuni təsirin olduğunu müəyyən etmək üçün heç bir əsas yoxdur. Eyni məsələ AİHM-də də müzakirə olunub. AİHM müəyyən edib ki, ərizəçinin vəkili məhkəmədə imtina barədə məlumat verdiyinə görə, imtina barədə bəyannamənin özü problem yaratmayıb (39-cu bənd). Daha sonra o, razılışmaya aparan danışıqların imtinanı sual altında qoyub-qoymadığını araşdırdı (bənd 40-47). Bununla əlaqədar olaraq, razılışmanın həqiqətən də ərizəçini apellyasiya hüququndan imtina etməyə məcbur etdiyini müəyyən edərək (baxmayaraq ki, bu, faktiki olaraq milli qanunvericiliyə görə yolverilməz idi), AİHM müəyyən etdi ki, imtinada kifayət qədər təminat var. [9]

Nazirlər Komitəsinin Üzv Dövlətlərə Cinayət Ədliyyəsinin Sadələşdirilməsi ilə bağlı R (87) 18 saylı Təvsiyəsi: Cinayət ədalət mühakiməsinin sadələşdirilməsinə dair R (87) 18 saylı Təvsiyə məhkəməyədək icraatın sadələşdirilməsini təşviq etdi. Təvsiyə Natsvlişvili və Toqonidze Gürcüstana qarşı (para. 54) işində qeyd olunub. Təminatlar baxımından, təvsiyə məhkəmənin roluna diqqət yetirir.

İstintaq Sövdələşməsinin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin beynəlxalq prinsipləri də mühüm rol oynayır. Beləliklə, beynəlxalq hüquq normaları milli qanunvericilikdə mütəşəkkil cinayətkar qruplarda iştirak edən və ya iştirak etmiş şəxsləri araşdırma və sübut məqsədləri üçün faydalı məlumatlar təqdim etməyə və səlahiyyətli orqanlara faktiki, konkret yardım etməyə təşviq edən tədbirlərin birləşdirilməsinin zəruriliyini müəyyən edir. Eyni zamanda, regional əhəmiyyətli beynəlxalq təşkilatların sənədləri istintaq sövdələşməsinin tətbiq dairəsini daha da genişləndirir.

İstinadlar:

1. Avropa Şurası, Ədalət Mühakiməsinin Sadələşdirilməsinə dair Təvsiyə Qərarı / № R (87)18– 1987. URL:<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/54370cd3-0c43-4bd5-93b6-36ac3095473d.pdf>
2. Aksenova, Marina. The Al Mahdi Judgment and Sentence at the ICC: A Source of Cautious Optimism for International Criminal Justice / Aksenova, Marina EJIL: Talk, 13 October 2016.
3. American Convention on Human Rights, Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San José, Costa Rica, 22 November 1969
4. Bishop-Burney, Uzma S. Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi / Bishop-Burney, Uzma S –American Journal of International Law– vol.111, no.1 2017. p.129.
5. Coks V. Canada, Communication no. 539/1993, UNDoc. CCPR/C/52/D/539/19930, 9 December 1994.
6. Communication No. 203/1986, Mūnoz Hermoza v. Peru, para. 11.3 ; No. 514/1992, Fei v. Colombia, para. 8.4.
7. Council Of Europe Committee of Ministers, Committee of Ministers on 5 September 2001 at the 762nd meeting of the Ministers’ Deputies URL:<https://rm.coe.int/16805e2b59>
8. Десятый Конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями: сборник документов / сост. А. Г. Волеводз. М.: Юрлитинформ, 2001. с. 212–213
9. ECHR, Case of Litwin V. Germany (Application no. 29090/06) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-107286%22%5D%7D>
10. Hicks v. Australia, Communication no. 2005/2010, UNDoc. CCPR/C/115/D/2005/2010, 19 February 2016.
11. Кулаков А. А. Соглашения о сотрудничестве в практике международных трибуналов // Современные тенденции развития науки и технологий: периодический научный сборник. Белгород 2017. № 2.
12. Nancy A. C., Copping a Plea to Genocide: The Plea Bargaining of International Crimes/ Nancy A. C. University of Pennsylvania Law Review. Vol. 151. 2002. p. 90.
13. Natsvlishvili and Togonidze V. Georgia, Application n. 9043/05, ECtHR, Judgment, 29 April 2014.
14. UNDP, Research Study Jury Trials, Plea Bargaining and Restorative Justice / UNDP–International Experience and Recommendations for Viet Nam–2023 URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-02/Jury%20Trial_ENG_FINAL.pdf
15. UN, International covenant on civil and political rights/UN–Human Rights Committee Ninetieth session Geneva, 9 to 27 July 2007
16. UN, United Nations Convention Against Transnational Organized Crime And The Protocols Thereto/United Nations New York, 2004 URL:https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/organised-crime/UNITED_NATIONS_CONVENTION_AGAINST_TRANSNATIONAL_ORGANIZED_CRIME_AND_THE_PROTOCOLS_THERETO.pdf
17. UN, Updated Statute of The International Criminal Tribunal for The Former Yugoslavia/UN–International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991–2009. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf
18. ICC, Rome Statute of the International Criminal Court/Done at Rome on 17 July 1998, in force on 1 July 2002, United Nations, Treaty Series, vol. 2187, No. 38544, Depositary: Secretary-General of the United Nations URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

19. Regina E. Rauxloh, Plea Bargaining / A Necessary Tool for the International Criminal Prosecutor Judicature / Regina E. Rauxloh Vol. 94. No.4. 2011

20. Постановление Конституционного Суда РФ от 20.07.2016 № 17-П /По делу о проверке конституционности положений частей второй и восьмой статьи 56, части второй статьи 278 и главы 40.1 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобой гражданина Д. В. Усенко»

21. Statute Of the Special Court For Sierra Leone,2000
URL:<http://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>

22. The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Judgment, ICC, Trial Chamber VIII, Case no. ICC-01/12- 01/15, 27 September 2016, The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi.

23. The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, supra note 89, paras.3 and 7; The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Agreement Regarding Admission of Guilt, ICC, Trial Chamber VIII, Case no. ICC-01/12- 01/15, 18 February 2016, para.1.

24. Turner Jenia I., Plea Bargaining and International Criminal Justice / Turner Jenia I.– University of the Pacific Law Review Vol. 48. No.2. 2017.

25. Yasin P., Ömer V.Ö. Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü / Yasin P., Ömer V.Ö – Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi. 2019. 222s.

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF PLEA BARGAINING

Annagi Mammadli*

Abstract

The rules of the conciliation institution are tried to be clarified with the international norms that explain the basic characteristics and minimum conditions of the institutions on plea bargaining and similar simplified court practice, administrative regulatory procedures in most countries or the rules prepared by the bodies operating in this field. The analysis of the existing norms, recommendations and standards of international law shows that plea bargaining has long "exceeded" the limits not only of national legislation, but also of all legal systems. In this article, we examine the compatibility of the plea bargaining with international legal norms, the basis of such deals in international law and their application.

Keywords: *plea bargaining , international law, guilty plea, general principles of law, simplified court practice, International criminal court.*

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДОСУДЕБНОГО СОГЛАШЕНИЯ О СОТРУДНИЧЕСТВЕ

Аннаги Маммадли**

Резюме

Правила института примирения стараются разъяснить международными нормами, разъясняющими основные характеристики и минимальные условия институтов досудебного соглашения о сотрудничестве и аналогичной упрощенной судебной прак-

---

* Ph.D Student of the Forensic Expertise Center of the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan

** Докторант Центра судебно-медицинской экспертизы Министерства Юстиции Азербайджанской Республики

тики, процедурами административного регулирования в большинстве стран или правилами, подготовленными органами, действующими в это поле. Анализ существующих норм, рекомендаций и стандартов международного права показывает, что досудебного соглашения о сотрудничестве уже давно «вышел за пределы» не только национального законодательства, но и всех правовых систем. В данной статье мы рассматриваем совместимость досудебного соглашения о сотрудничестве с нормами международного права, основания таких сделок в международном праве и их применение.

Ключевые слова: досудебное соглашение о сотрудничестве, международное право, соглашение о признании вины, общие принципы права, упрощенная судебная практика, Международный уголовный суд.